

Nézőpontok

Üzenet a pompeji strázsáknak

– Beszélgetés Szabolcsi Miklós akadémikussal –

Az iskolának pompeji strázsaként ott kell állnia és tudnia kell őrizni az értékeket, és közvetítenie kell a műveltség értékét, a műveltség presztízsét. Tudom, hogy ez most sokkal nehezebb, mint valaha is volt.

– A nemzetközi kereskedelem új nyersanyagai: a tudás, a tanulás, az információ. Korfordulón élünk, amikor is a civilizált világ az ipari társadalomból az információ társadalmába lép; s míg az előzőben a tőke volt a stratégiai erőforrás, a mostaniban a tudás. Olyan korszak ez, amelyben a tudás szerepe felértékelődik. Hogyan hat az ismeretek megsokszorozódása az alapműveltség tartalmára?

– A kérdésre először is egy nagyon általános bölcsességgel szeretnék felelni. Természetesen műveltség, műveltségi szerkezet, műveltségkép mindig van; ez konstans tényező. Más kérdés az, hogy milyen elemekből épül föl és miként terjed, adódik tovább. Az informatikai forradalom és a legújabb informatikai eszközök – remélhetőleg Magyarországon is – lényegesen megváltoztatják az információhoz jutás gyorsaságát, egzaktaságát, sőt az információk tartalmának összetételét is. De az informatikai hálózat – maga az INTERNET is – csak azt tudja szállítani, közvetíteni, ami adott. Tehát az információ önmagától nem teremt új értéket, hanem a meglévő, fölhalmozott tudásanyagot, a kánonokat képes – a korábbi módszerekhez képest sokkal gyorsabban és közvetlenebbül – közvetíteni. Talán az elemek másfajta kombinációjában, az egymásratalálásban jelenhet meg sajátos új tartalom. Az megint más kérdés, hogy megvan a veszélye annak, hogy az informatikai forradalomra ez az új televíziós, vizuális kultúra fogja rányomni a bélyegét.

Itt, az én munkahelyemen van egy számítógép, amely rá van kapcsolva a washingtoni Nemzeti Kongresszusi Könyvtárra. Ez annyit jelent, hogy a magyar irodalom tantárgyban is gyorsabban juthatunk hozzá információkhoz itt, helyben, mint ha fölmennénk a Várba, az Országos Széchényi Könyvtárba. De ez a rendszer is csak azt tudja közvetíteni, ami amúgy is megvan. Vagyis az informatikai forradalom lényegesen megváltoztatja a műveltség lehetséges terjesztésének módját, de az anyagát önmagától nem változtatja meg.

Másodszor: lehetséges, hogy a műveltség – egy adott kor, egy adott közösség, egy adott földrajzi, történeti egység műveltségképe – annyiban változik, amennyiben bizonyos általános elemek nagyobb hangsúlyt kapnak benne. Mindnyájunk műveltségképe rendkívül bonyolult konglomerátum: neveltetés, iskolai hatás, egyéni hajlamok, a kultúráról és az élet más területeiről szerzett tapasztalatok egyénileg összegezett együttese. Ha ezek közül az elemek közül egyesek nagy erővel törnek be, lehet, hogy meg tudják változtatni a műveltség tartalmát. Úgy gondolom, hogy az iskolának, a műveltségképpel foglalkozó szakembereknek időről időre feladatuk az, hogy ennek az informatikai forradalomnak a fényében újragondolják a műveltség tartalmát és terjesztésének lehetőségeit.

– Amint már utaltam rá, a világban felértékelődően van a tudás, egyre valószínűbb, hogy a tőke helyett ez lesz a legfőbb nyersanyag a XXI. században. Egyéttértes-e ezzel a hipotézissel? Hogyan látod ebből a szempontból a jövőt?

– A „tudás” fogalmának a mi esetünkben kettős értelme van. Egyfelől jelent bizonyos konkrét adatokat, tényeket, törvényeket, egyenleteket, természettudományos összefüggéseket, tehát egy meglévő anyagot, amelyet az emberiség az utóbbi évtizedekben és években exponenciálisan gyorsulva halmozott föl. Vagyis adva van egy irtózatoss méretű tudásanyag, mely tapasztalaton is, történeti hagyományokon is alapul. Másfelől a tudás értelmezhető úgy is, mint annak elsajátítása, hogy ezzel az anyaggal hogyan lehet egyáltalán bánni; mit lehet ezzel csinálni, hogyan lehet ezt megtalálni; miként vagy minek a szolgálatában lehet hasznosítani. Ennek a hatalmas fölhalmozott tudásnak vannak időhöz, térhez, helyhez kötött konfigurációi, tehát: bizonyos együttesei, halmazai, amelyek egy-egy közösségre és egy-egy korra jellemzőek. Az informatikai hálózat segítségével a tájékozódni akaró ember ezt tudja majd maga kiválasztani. Az iskola feladata az, hogy megmutassa: hol van ez a tudásanyag, hogy lehet hozzájutni, és hogyan kell a szó legjobb értelmében ezzel manipulálni, mit tud vele kezdeni a társadalom önmaga jobb megismerése érdekében.

A kiválasztás a következő nehéz probléma. Hiszen minden egyes közösségnek, a kis közösségeknek is: családnak vagy nucleusnak, csoportnak, tájegységnek, nemzetnek van egy történetileg örökölt, történetileg kialakult tudásanyaga és az ezt szervező kánona. A saját szakmából vett példával: a világirodalom mennyiségi értelemben jelenti mindazoknak a műveknek összességét, amelyeket egy adott időszakban írtak és azoknak az intézményeknek a működését – a folyóiratoktól kezdve, a kiadókon át –, amelyek ezt az anyagot közvetítik; meg természetesen a befogadónak, a közönségnek a reakcióit is. Ez elvileg teljesen átfogható anyag. Amit kiválasztunk mindebből – jelenleg és történetileg –, az lesz az iskolai műveltségkép. A kiválasztás feladata kemény, nagyon nehéz „mészárosmunka”.

Erre, tehát az óriási anyagból való válogatásra, szerkesztésre és kánonok képzésére – bármennyire népszerűtlennek látszik is ez (vagy kevésbé liberálisnak) – igenis szükség van. Továbbmenve: a legszükségesebb „technológiai” jellegű ismereteken kívül, amelyekkel a műveltség anyagát meg tudjuk ragadni (olvasás, írás, elemi matematika), szükséges azoknak az értékeknek, szabályoknak, törvényeknek az együttesét is meghatározni, amelyeket egy-egy közösségnek el kell sajátítania. Ilyen szempontból azt gondolom, hogy állandóan felülvizsgálandó és újragondolandó módon, de szükség van egy koherens iskolai műveltségkép kialakítására.

Külön problémát jelent az, amit a világirodalomról szólva már említettem, hogy az informatikai forradalommal egyidejűleg – pontosabban: azt valamivel megelőzve – a nyugati kultúrákban felbukkant, majd uralomra jutott egy gondolkodásmód, amely abból indul ki, hogy az informatikai forradalom lényegében megváltoztatja az egész műveltségképet, az emberiségnek az önmagáról alkotott képét. Ennek az úgynevezett posztmodern gondolkodásnak az egyik fő jellegzetessége az, hogy valójában érvénytelennek nyilvánítja az ún. nagy történeti diskurzusokat, és a minden érvényes és egyúttal a minden érvénytelen alapon áll. Ez a posztmodern gondolkodás mélyen áthatotta a mai kultúrát, s az utóbbi idők történeti eseményei, változásai nagyon hozzájárultak ennek a posztmodern relativizmusnak a kialakulásához. Értve és elismerve a posztmodern gondolkodásnak sok előnyét – elsősorban azt, hogy ráirányította a szemünket az emberi lét és

kultúra mély ellentmondásaira –, mégis azt gondolom, szembe kell szállnunk vele annyiban, hogy egy-egy közösségnek – akár konvenció, tehát megállapodás szintjén – érvényesnek elfogadott műveltségkánonjának lennie. Ezért ebben a korszakban éppen az iskola esetében tartom szükségesnek egy bizonyos kánonnak az ismeretét, és azt, hogy ezt, *mintegy a kulturális emlékezetet kell őrizni*. Ez nagyon sok konfliktussal fog járni, mert az iskola itt ellentétbe fog kerülni a saját környezetével, aminek számtalan jelét már ma is lehet látni.

Hogy megint a saját területemről hozzak példát: változatlanul azt gondolom, hogy az olvasásnak a kiterjesztett módja, tehát nem egyszerűen az olvasás mint technika, hanem az olvasás, mint értelmező jellegű szellemi tevékenység és a könyv, folyóirat stb. mind mint ennek a hordozója, továbbra is érvényes marad. De tudom, hogy ezt egyre nehezebb a fiatalokkal elfogadtatni, mert éppen az informatikai forradalom melléktermékeként kialakult audiovizuális kultúra időben és szemléletben is nagy változást eredményez.

A könyvkultúra és a könyvkultúrán alapuló, ún. magányos, csöndes olvasás vált problematikusává. Ez, amiben mi fölnőttünk, amit tanítunk és továbbadunk – sőt: aminek megtanítása az iskola célja –, körülbelül csak százötven-kétszáz éves fejlemény. Arra a fajta tevékenységre gondolok, amelyben az emberek visszavonulnak és csendben elolvassák a könyvet; megértik, felfogják és továbbvizszik. Nyitott kérdés az, hogy vajon ez is egy történeti fázis-e, elavult-e, és helyére a gépen lehívható és így átadható információ jön-e pusztán, vagy megmarad ez a csendes olvasás továbbra is. Én ide kérdőjelet tennék. Úgy látom, hogy a csendes olvasás, a könyvolvasás továbbra is a kulturális tevékenység egyik alapformája marad. Az azonban majdnem biztos, hogy az irodalmi, művészeti, sőt történeti értékeknek a terjedése, terjesztése sok új eszközzel, sokféle új módon fog megjelenni a közeljövőben.

A minap például a rádióban bemutatták a Bartók CD-ROM-ot, egy nagy programot, amely Bartók műveire, értékelésére, életére vonatkozóan óriási választékot kínál. De, ha arra gondolsz, hogy – egy durva, vulgáris, gyermekes példa – a Budapest Sportcsarnokban rendezett József Attila-est a maga táncaival, énekeivel, együtteseivel már valami más volt, mint a vers csendes befogadása, akkor azt mondom, hogy ezek az új formák ki fognak alakulni és értékesek lesznek. Úgy gondolom, hogy mindezeknek a formáknak az alapján fog összeállni az a bizonyos nemzeti, egyszersmind nemzetközi, honi és egyúttal a sok közösséget összefogó műveltségi kánon, amelynek elsajátítása, magáévá, sőt bensővé tétele továbbra is alapfeltétele lesz annak, hogy valaki egy közösséghez tartozónak érezze magát.

– *Ezek szerint hiszel abban, hogy van sajátos magyar és nemzeti műveltségkép is? A kérdés azért fontos, mert ezt sokan tagadják.*

– A „nemzeti kultúra” bizonyosan nem nagyon jó kifejezés. Sokkal differenciáltabban kellene fogalmazni. Én azt mondanám: biztos, hogy minden egyes embercsoportnak, minden egyes közösségnek van egy közmegegyezésen alapuló, többé-kevésbé betartott kódrendszere, amely magában foglalja bizonyos alaptények, művek, gesztusok ismeretét. Világos, hogy ezt egy, az idők folyamán egymásra rakódott toronyként vagy épületként kell elképzelnünk: minden egyes közösségnek van egy ilyen kódrendszere. Az egyes közösségek kódrendszereinek vannak olyan elemei, amelyek érintkeznek egymással. Ilyen kódrendszer természetesen a nyelv. Most nem megyek bele abba a nagyon bonyolult kérdésbe, hogy a nyelv nem azonos teljesen a nemzettel, sőt a nyelv nem egészen azonos a kultúrával sem. Ezeknek a

közösségi kódrendszereknek egy bizonyos általános formája az, amit nemzeti kultúrának szoktunk nevezni, amely persze időben is, összetételében, sőt: jellegében is változik. Abban nem hiszek, hogy van egy örök, valaha keletkezett és azóta folyamatosan tovább élő nemzeti kultúra: sem magyar, sem francia, sem román, sem zsidó. Nem hiszek egy ilyen történet feletti vagy történet előtti kultúrában. Minden egyes közösségnek van egy rendkívül mélyre nyúló szokás- és hagyomány-rendszere, de ezek történetileg igen gyorsan változnak és vegyülnek. A válaszom tehát az, hogy van ilyen nemzeti kultúra, de nagyon rugalmasan, nagyon összetetten kell hozzá közelíteni.

- Ezt a bizonyos csendes olvasást nem veszélyezteti-e az az életforma, amely kezd már itt Magyarországon is kialakulni? A rohanás, a megélhetési gondok miatti hajszája a legtöbb embernek nem adja meg azt a lehetőséget, hogy bármiben is el tudjon mélyedni.

- Mindjárt szeretném megjegyezni, hogy ez a bizonyos csendes olvasás nemcsak történetileg, hanem regionálisan is új fejlemény, mert ez nem létezik vagy korábban nem létezett mindenütt, például az afrikai kultúrában. Sőt, voltaképpen teljesen más formában létezett az indiai kultúrában is. Ez jellegzetesen Nyugat-Európában avagy a klasszikus Európában kialakult fejlemény. Természetesen ennek a mozgásteret napjainkban nagyon összeszűkül. Hogy példát említsék. Szociológiai közhely, hogy a közlekedési idő a többszörösére nőtt. Ma, a nagyvárosban élők munkahelye és lakóhelye közti távolság egyre nagyobb. A közlekedésre fordított idő, bár ezalatt sokan olvasnak, lényegében kiesik az emberek életéből! Ez az idő elsősorban a művelődésből vész el. Másfelől az olvasásra fordított idő a vizuális kultúra, a televíziózás következtében is csökken.

A csöndes olvasás lehetősége időben tehát szűkül, de – ha változva és differenciálódva is – tovább él és rétegződik. El tudom képzelni, hogy lesznek olyan rétegek Magyarországon, amelyeknek egyáltalán nem, vagy nagyon kevéssé kell a csendes olvasás, más rétegek számára azonban egyre fontosabbá válik. Emiatt az iskolai tervezés során figyelembe kell venni, hogy a csendes olvasással elsajátítható ismeretek mennyisége okvetlenül csökken. Éppen ezért a kötelező olvasmányok problémáját ebből a szempontból kell átgondolni. Itt, az egyetemen például a kötelező olvasmánylisták egyszerűen fizikailag betarthatatlanok, mert a hallgatók nem tudják a felsorolt műveket mind elolvasni.

- Egyáltalán van-e még olyan, amit magyar műveltségképnek nevezhetünk? Hiszen egy országon belül sokféle csoportműveltség van, vannak etnikumok, vallási közösségek stb. Egyáltalán lehet-e beszélni mindenki számára érvényes kultúráról, akár még egy országon belül is?

- Ez tényleg nagyon nehéz kérdés. Anélkül, hogy az ember túlzottan szűkeblű lenne, vagy valamilyen bezárkózást vagy mitikus, misztikus magyarságot hirdetne, bizonyos, hogy történetileg kialakult, helyileg színezve és állandóan változva egy-egy közösségnek – így a „magyar nemzetként” definiált közösségnek is – megvan a sajátos műveltsége. Ebbe beletartozik egy sajátos, az idő múlásával változó történelemtudat, helyzettudat és az ehhez tartozó műveknek egy sora. Beletartozik egy bizonyos – ugyancsak történetileg kialakult – szokás- és reagálás-rendszer (amely világos, hogy nem azonos a népi tánccal vagy a csujogatással, de valamiféle reakciókat jelent). Hiszem, hogy a magyar nemzeti műveltség „stockjá-

hoz" hozzátartozhat egy Bartók-mű ismerete ugyanúgy, mint egy nagybányai festőé és mint – mondjuk – József Attiláé vagy Krúdy Gyuláé. Hiszek ebben a bizonyos nemzeti szerkezetben, amely mindig, minden egyes korban kibővült nem magyar elemekkel és az úgynevezett világműveltség vagy világirodalom folyton változó elemeivel. Én hiszek ennek a továbbélésében, továbbépitésében.

– *Mi ebben az iskola szerepe?*

– Az iskola szerepe ebben az, hogy átadja ezeket a kánonokat, ezeket a műveket, ezt a kódrendszert. Minthogy az iskola is mintakövetésre épül és bizonyos követelmények, feltételek vagy valamilyen igények betartására, betartatására, ezt a szerkezetet igyekszik – legalábbis elvben – ezekből az értékekből fölláttítani. A legliberálisabbnak tartott iskolarendszerekben is egészen biztosan így van ez.

– *Az egyik kollégám, amikor megtudta, hogy veled fogok ezekről a kérdésekről beszélgetni, némi meglepetésemre, azt mondta: „Azt is kérdezd meg, hogy Szabolcsi professzor szerint a XXI. században egyáltalán lesz-e az iskolákban magyaróra?” Miért vethette ezt fel?*

– Abban teljesen igaza van a kollégádnak, hogy egy nemzeti kultúrának nem egyedüli összetevője az irodalom. Sokan hosszú ideig úgy képzeltük, hogy egyedül a nyelv és az irodalom a meghatározó. Ma úgy tűnik, hogy ez csak az egyik összetevője a nemzeti kultúrának. De azért létezik, és nem is semmisül meg! S vannak az egymással érintkező, egymásra rákódó, olyan megegyezés-konvenció kódrendszerek, melyeket az iskolának természetesen részint alkotnia kell, részint tekintetbe kell vennie, és ezeknek eleget kell tennie.

Hogy aztán lesz-e egyáltalán irodalomóra, ebben nem vagyok olyan biztos. Mert elképzelhető, hogy – mondjuk – kétezeregyszázban az irodalmi művek két szerkezetben, két rendszerben fognak megjelenni: egyfelől mint nyelvi produktumok, a nyelv című tárgy – magyar nyelv vagy anyanyelv – altárgyának az illusztrációiként, amint ez például Nyugat-Európában számos helyen, főleg a német nyelvterületen már ma is így van, másfelől elképzelhető, hogy egy komplex művészeti tárgy részeként. Én egyiket sem tartom tragédiának.

– *Milyen arány- és hangsúlyeltolódások tapasztalhatóak ma a műveltségképben nálunk és a világban? Milyen új elemekkel bővül a műveltségkép?*

– Ezt világméretben nem tudom megmondani. Ebben a dimenzióban mindössze három jelenségre szeretném fölhívni a figyelmet. Az egyik az a jelenség, amit az amerikai terminológia sajátos módon multikulturalizmusnak nevez. Mi más értünk ezen. A volt brit gyarmatbirodalomban szintén más értenek rajta. Amerikában a multikulturalizmus az egyetemeken is és a mindennapi életben is az Amerikát alkotó és újabban számszerűleg nagyon megnőtt kisebbségi elemek egyenjogúsítását, sőt uralmát jelenti. De egyben azt is, hogy az európai kultúra nem kell az amerikai egyetemeken, hanem helyette – vagy mellette, vagy ugyanolyan joggal – az afrikai kultúra (tehát a négerek autochton kultúrája), a latin-amerikai kultúra; a Puerto Ricó-iak és mexikóiaiak kultúrája. Az amerikai egyetemeken már új tanszékek vannak, amelyek eme multikulturalizmus jegyében bizonyos népességcsoportoknak majdnem kizárólagos műveltséganyagot adnak. Evvel azt akarom mondani, hogy a műveltségnek van egyfajta meghasadása, frakcionálása; és az úgynevezett európai kultúra ellen fordulás jelei is mutatko-

nak. Európában ilyen kizárólagosság sajátos módon fordul elő egyes kis nemzeteknél, időnként háborúkig vezetően is.

A második eleme az egységes műveltségképek olyanfajta hasadása, ha külön női irodalomról vagy női művészetről beszélünk. A legtöbb amerikai egyetemen már van külön professzora például a nőirodalomnak vagy a nőtörténelemnek.

A harmadik elem a világkultúrában talán az, hogy a korábbiakhoz képest megnőtt a műszaki, a technikai és az ezekre épülő kemény társadalomtudományi ismeretanyag. Egy átlagos ember műveltségében – nálunk szokatlan módon – a pszichológiai ismeretek és a közgazdaságtudományi, jogtudományi, szociológiai tudás jóval erősebben van jelen, mint a humán elemek. Ez alól, azt hiszem, csak Franciaország kivétel.

– *A műveltségképben tapasztalható hangsúlyeltolódások milyen módon tükröződnek az iskola által közvetített műveltségben?*

– Az a sajátos kultúra, amit európai kultúrának nevezünk, még nagyon kevésbé jelenik meg az iskolai műveltségképben: Létezik az Európa Unió, működik az Európa Tanács, van egy európai gondolat. Mi csatlakozni akarunk ehhez, de hogy ez az Európa kulturális értelemben voltaképpen mit is jelent, azt még nem pontosította senki. Meghatározták gazdaságilag, jogilag, kulturálisan azonban kevésbé. Van itt egy furcsa vákuum: miközben vannak európai intézmények – a szomszédunkban van egy csomó Európa Ház –, eközben meghatározatlan az, hogy a műveltségben milyen sajátos követelményekkel jár mindez.

Ennek az európai kultúrának vannak olvasókönyvei, antológiái, de ezekre az jellemző, hogy általában két-három nagy ország műveltségi anyagát egyesítik. De azt például, hogy a svéd, a finn vagy majd a magyar elem hogyan szerepeljen az új, közös európai kultúrában, az még teljesen nyitott kérdés. És mi dönti el azt, hogy valami az európai kultúra része legyen? Ennek a körülírása nagyon hiányzik.

A világ műveltségképében látok ilyen eltolódásokat és nagy hiányt. Magyarországon is nagyon érezhető, hogy az Európához való csatlakozásnak csak a gazdasági aspektusát látjuk. Változatlanul nincs meg nálunk például a kultúra fogalmában – az iskolai kultúrában sem – a vizualitás, vagy nagyon erősen a háttérbe szorul. Ebben szerepe van a mai képzőművészeti sajátos útkereséses válságának is, amiért ez a kultúraterület nagyon nehezen integrálható. De a zenei elem is kevésbé van meg benne.

A mai magyar műveltség-tudat változatlanul erősen történelemközpontú és hangsúlyos benne az irodalom szerepe. Valószínűleg az eddiginél sokkal erősebben kellene benne lennie – talán iskolai szinten is – a közgazdaságtannak, a szociológiának, a pszichológiának és a jogtudománynak. Ebből a szempontból nagyon érdekesek az 1995. évi egyetemi jelentkezések tanulságai, amelyek azt mutatják, hogy a diákok érdeklődése szinte önmagától megindult ebbe az irányba: túljelentkezés van az előbb említett szakokon. Ez közvetlenül a jövedelmi lehetőségeknek és a gazdasági válságnak a hatása. De egyúttal azt is jelenti, hogy van egy egyre erősödő érdeklődés a jogi, közgazdaságtani, a szociológiai műveltség iránt. Azt hiszem, hogy a műveltség összképéhez sajátos módon erősebben hozzátartozik ma Magyarországon mindaz, amit – nagyon rossz szóval – a média fogalmával lehetne összefoglalni. Tehát: a közvetítés, a kommunikáció – ennek különféle fajtái, az újságírás és a többi – erősebben lépnek be a mindennapi köztudatba és a műveltségképebe. Az egyetemi képzés már kezdi – ha nagyon lassan is – tükrözni ezt a változást.

Azt hiszem, az iskolának is határozottabban kellene ezt a fajta fejlődést követnie. Ami annyit jelent – hogy visszakapcsoljak a legelső kérdéshez –, hogy valószínűleg sokkal szervezettebben kellene támaszkodnia mind a már meglévő információhordozó eszközökre, mind a még kialakulóban levőkre. Ezeknek a tanítására, használatára, az ezekkel való bánásmódra gondolok. Például a televízió beépítésére az oktatási folyamatba – vagy arra, hogy az informatikai hálózatot is be kellene kötni minden egyes osztályterembe.

– *Számos írástudó és tudós arról beszél, hogy a műveltség értéke egyre inkább devalválódik. Hogyan vélekedsz erről?*

– A státusszimbólumok rendszerében jelenleg Magyarországon nem az igazi műveltség áll az élen. Tehát – hogy most megint személyes példát mondjak – az, hogy valaki egyetemi tanár, ma már nem a foglalkozási hierarchia csúcsa. A műveltség társadalmi presztízse és megbecsültsége valóban valamelyest csökkent. Elsősorban bizonyos, a gazdasággal, gazdagsággal és a hatalmi szerkezettel összefüggő értékek miatt.

E bonyolult jelenségnek az okait itt, most nem akarom részletezni. Amit érdemes azonban megjegyezni, hogy ehhez sajnos hozzájárult ez elmúlt néhány évben a humán értékeket különösen fontosnak tekintő emberek egy jelentős hányadában ezen értékek devalválódása is. A jelenlegi politikai elitben ezeknek az értékeknek ma nincs akkora súlyuk, mint korábban. Ma egy épphogy leérettsgizett, talán egy nyelven dadogó bankportás fiú vagy lány nagyobb anyagi megbecsültséget élvez, mint egy nagyon jó középiskolai tanár. A társasági, társadalmi életben is csökkent a művelt ember megbecsültsége. Ennek ellenére sem vagyok pesszimista, mert látom, hogy például itt az egyetemen is a fiatalok között az igazi műveltségnek és az igazi műveltség terjesztésének újabb és újabb utánpótlása nő fel. A mostani egyetemi hallgatók nemcsak nyitottak, hanem rendkívül kultúraigényesek, kultúraéhesek is, és a műveltséget nagyon sokra értékelik. Inkább differenciálódik a kép, mint torzul. Mert az úgynevezett „elit” – a kialakuló, vagy a még ki nem alakult polgárság – egy része ugyan elmegy a gazdasági értékek felé, de úgy gondolom, hogy azért marad egy réteg, amelynek a számára a kultúra, a műveltség nagyon fontos.

Egy rövid megjegyzést tennék még ehhez a témához. Koromnál fogva azok közé tartozom, akik 1938 és 1943 között végezték el az egyetemet. A mai helyzet sokban hasonlít az akkorihoz. Akkor is voltaképpen egy, a műveltséget nem az élen hordozó társadalmi közegben éltünk. Ma sem nagyon különbözik az egyetem hangulata az akkoriétól. Hadd tegyem hozzá: köztudott – minden mással együtt –, hogy a színházak telt házakkal játszanak; és egyáltalán: a színházak működnek; az avantgárd művészetnek van közönsége; bizonyos értékes műveknek van olvasottságuk annak ellenére, hogy rengeteg kiadási probléma van. Azt hiszem, hogy csak eltolódik a műveltségkép, de a kultúra általános elveszéséről vagy általános degradálódásáról nincs szó.

– *Az iskola függetlenítheti-e magát a kultúra állapotának romlását mutató tendenciáktól?*

– Igen is és nem is. Nem függetlenítheti magát, mert mindez érződik az iskolán. De az iskolának pompeji strázsaként ott kell állnia, tudnia kell őrizni az értékeket, és közvetítenie kell a műveltség értékét, a műveltség presztízst. Tudom, hogy ez most sokkal nehezebb, mint valaha, hiszen az értékeket mindig

személy testesíti meg: ez esetben a tanár szerepe a legnehezebb. Az iskola világa olyan, hogy ott mindenbe bele lehet szólni, minden rendszer és minden oktatási reform mindenbe bele tud avatkozni. Egyetlen egybe azonban soha: abba, hogy amikor a tanár belép az osztályba, akkor négyszemközt van a tanulókkal. Ezt az egy percet soha senki nem tudja elragadni. Nekem, aki tanítottam középiskolában, ezek voltak az életem legnehezebb és legfontosabb pillanatai. Úgy gondolom, hogy az iskolának – néha magányosan, néha az ár ellen is, de – igenis közvetítenie kell az értékeket és a műveltségképet. Lehet, hogy ez egy kicsit patetikusnak és konzervatívnak hangzik, de ez a meggyőződésem!

– *Mint a „Műveltségkép az ezredfordulón” címmel 1976-ban megjelent „fehér könyvet” szerkesztő Elnöki Közoktatási Bizottság tagja, miben látod az Akadémia – egyébként sok vitát kiváltott – műveltségképmeghatározásban betöltött szerepét? Milyen esélyeit látod egy hasonló funkciójú bizottság mai működésének?*

– Hadd válaszoljak először egy szubjektív vallomással. Az életemnek, a pályámnak egyik legszebb része volt az az időszak, amikor részt vehettem az Akadémia Elnöki Közoktatási Bizottságának munkájában. Olyan csúcspontokra gondolok, mint a nyíregyházi tanácskozás, amelyen a „fehér könyv” megfogalmazódott. Azért tűnik szépek az az időszak, mert ott a legjobb értelemben vett mozgalmi módon – tehát egymást serkentve, egymást inspirálva, egymást kritizálva – alakultak ki és öltöttek testet a gondolatok.

Változatlanul értelmét látom annak, hogy az Akadémia mint testület és a magyar tudomány legjelentősebb művelői foglalkozzanak a közoktatás, a felsőoktatás kérdéseivel is. Nagyon fontos az, hogy a tudósok saját szaktudásuk alapján, a szakterületükön végzett tudományos munkájukon fölül megpróbáljanak az oktatás számára javaslatokat, tanácsokat adni.

Ez persze két szempontból is nehéz és fontos. Annak idején az akadémiai Elnöki Közoktatási Bizottság csak úgy tudott működni, hogy szembefordult az Akadémiával. Akkor az Akadémia megmerevedett osztályai ellenére próbáltuk megfogalmazni a javaslatainkat. Erre most is szükség van. Az Akadémiának most is, mint mindig, a dolog természeténél fogva megvan a merevségre, megállásra, megcsontosodásra való hajlama. (Ez érvényes minden olyan testületre, amely önmagát egészíti ki. És ez már az életkor miatt is így van, tehát az Akadémia sem kivétel ez alól.) Ezért csak az Akadémia jelenlegi kereteit átlépve, egy külön bizottságban, külön grémiumban tudom elképzelni a műveltségképpel kapcsolatos munkát.

Ugyanakkor azonban tudom azt is, hogy az Akadémia által sugallt megoldások általában első pillanattól idegengedést váltanak ki a gyakorló pedagógusból. Részben azért, mert úgy érzi, hogy valaki kívülről beleszól a munkájába; mert úgy érzi, nem eléggé kipróbált és az oktatás számára nem transzformált tudásanyagot javasolnak neki. És különben is: a javaslat megzavarja a rutint. (Tudjuk, hogy jelenleg a magyar közoktatásnak változatlanul a rutin az egyik éltetője.)

Mindennel együtt úgy gondolom, hogy érdemes lenne továbbgondolni, továbbfogalmazni az új és új felismerések fényében újból és újból alakítani azt a szerkezetet vagy elvárásrendszert, értékrendszert, amit magyar műveltségnek nevezünk. A magam részéről továbbra is szívesen részt vennék ebben a munkában.

(Az interjút Székely G. Tibor készítette.)